

Tarján Tamás

Szemmagasságban

I.

(*A címről*) *Elmondanám néked, ha nem unnád: az íróasztalomtól jobbra van egy polc, amelyen megszakad a szigorúan ábécérendbe állított és szakok szerint csoportosított könyvek sora. Pontosabban: itt is könyveket tartok; de ez a polc a frissen vásárolt, még el nem olvasott könyvek karanténja. Ha túlvagyok a munkámhoz szükséges "célolvasás" napi hat-nyolc óráján, innen, a "várólistás" kötetek közül választok magamnak egyet-kettőt, immár az "örömolvasás" kedvéért. S hogy kiderüljön: melyik mű költözik be véglegesen a könyvtáramba, melyiket ajándékozom más, érdemesebb gazdának, melyiket igyekszem visszacserelni az üzletben.*

Szemmagasságban van ez a polc, a folyton változó restanciapolc. Szeszélyes állomány: verseskötet és lektúr, lexikon és regény, monográfia és különnyomat, album és szótár, színdarab és tankönyv kerül egymással szomszédságba. Szeszélyes tehát az az olvasónapló is, melyet a szemmagasság-polcnak köszönhetően vezetek.

Vendégül hívom az olvasót: telepedjék asztalomhoz, tekintsen bele – ha kedve tartja – e naplóba, melyet mostantól rendszeresen fölütök egy-egy részletnél.

Lectori salutem!

(*Profán imakönyv*) Hernádi gyufát ivott, de nem patkolt el, csak meghibbant, azért ír össze-vissza mindent.

Hernádi nálam kihúzta a gyufát!

Hernádi *Gyufa*? Akkor már inkább Jancsó. Ő legálább elment Amerikába.

Valahogy így kellene kezdeni HERNÁDI GYULA nemrég megjelent, ISTEN A KONYHÁBAN VÉRZIK című válogatott versgyűjteményének bemutatását. Művészeti és közéletünk e vélt fenegyerekéről ugyanis manap-

ság agresszíven ironikus stílusban illik véleményt formálni. Igaz, ő maga is mindent megtett-megtesz azért a nyilvánosság változatos fórumain, hogy éles, meghökkenítő, frappáns szófordulatokkal, kijelentésekkel provokálja olvasóit, nézőit, híveit, ellenfeleit. Volt idő – huszonöt-harminc esztendővel ezelőtt –, amikor a tévedhetetlen hivatalosság látszatát keltő, uniformizált elutasítás dukált neki. Később – a hetvenes években – halálos komoly elemzésstruktúrák épültek hideg,

fémszerkezetű novelláira, filmforgatókönyveire. A hajdani, ostobán elutasító bírálókat megette a rozsdá. A java Hernádi-elbeszélések sem gondolati erejükben, sem stílusukban nem korrodeálódtak. Persze a *Pátria Könyvek* újdonságán, az 1950 és 1990 között keletkezett versek válogatásán nem lenne nehéz ironizálni. A kötet tele van olyan meggörbített, furcsa sorokkal, melyeknek horgára a hivatásos értetlenkedő fölényes gúnykacaj közepette egyesével ráaggathatná a

költeményeket. S nem is lenne teljesen indokolatlan a primer bírálát. Erre-arra képzelet, kiagyalt metafora, monotonul ismételt motívum rontja a strófákat. Csakhogy ha ezeknek a pécézettségével be is fejeznék az olvasást, komoly szellemi, erkölcsi és stílári élménytől fosztanánk meg magunkat. Mert lehet, hogy nem Hernádi találta föl a gyufát – de az biztos, hogy az Irinyi utcában lakik. Budapesti irányítószáma: 1111. Csupa egyes. Hernádi unikum.

Versei – nem versek. Lírai sugárzású, de legalábbis felerészben epikai természetű közléseket tördel hosszabb-rövidebb sorokba, s hogy még önmagát is meggyőzze: ezek versek – nos, ezért általában páros vagy félrímekkel, más alkalmibb rímképletekkel próbálja regulálni a négy égtáj felé futkozó fragmentumokat. Tehát itt fordított a helyzet, mint prózájánál. Az csak félig próza, ötven százalékból költészet (és kép). *Lírapróza és prózallra* között nyílik a kapu a Hernádi-dramák irányába.

Az uralkodó műfaj az *ima*, a *fohász*. Olyan megszólalásmód, amelyet valóban nagyon nehéz műnembe sorolni. Végtelen személyesége, bensőségesége, alkalmisága, érzelmi telítettsége a líra körébe sodorja. Általános érvénye, Istenre figyelő *külső*

volta, rendszeressége, célirányos átgondoltsága az epikai elemeket erősíti. Formulái és hangütése, beszédszituációja és atmoszférája évezredek óta kész irodalmi alakzatokat föl-tételeznek – de mert benne a lélek a tökéletes önátadásig át tör a tökéletes önátadásig vagy a teljes tagadásig, minden formát fölbonthat és minden formát megteremthet. A szürrealisztikus kötet cím eleve *Istent* idézi, sőt a *vérzik* igével az áldozati Krisztust is; a szerkesztő, *Tüskés Tibor* koncepciója pedig úgy láttatja, mintha egymás után szakadna ki a *Hiszkegy... az Engem a büntetés hozott... a Kegyelem fiához jöttem, az Egyszerű litánia* s még legalább tucatnyi azonnal-vallo-másos verse. Maga az *Ima* a legjellegzetesebb (bár a szöveg merészségét, eredetiségét tekintve legszelídebb) művek egyike:

*Bocsásd meg, Uram, hogy
kertedbe merészkedtem,
kecses szó-barmaid között
– tehenészkedtem,
hogy lányaid apró mellét
néha megmarkoltam,
hogy nem mindig a te érde-
kedben éltem, szónokoltam...*

*Én tudom, te mégis szeretsz,
bűneim cikornyáin hahotázva
nevensz,
és ha egyszer, holtom után
segítséged kérem,
dézsa-szám öntöd vissza
ereimbe tiszta vérem*

A zárókép vall igazán Hernádira, kiontott (áldozati) vért sejtetve. A *visszaöntött vér* épp annyira misztikus, mint amennyire horrorisztikus: a költőnek kedvére vannak a minőségkeveredések. Isten minősége is kevert, hiszen a *konyhában* vérzik, akár a levágott csirke vagy a megsebzett mutatóujj. Hernádira is jellemző, hogy szívesen épít "káromkodásból katedrális", vagy rombolja "káromkodással" a "katedrális". Ima a kötetre pontot tevő *Ateista beszéd* is. Ha az Isten önképére formált ember a Teremtő profanizálása, akkor az ateizmus a hit profanizálása, Az "Istent fotográfáló" vershős így vélekedik róla – *Róla*: "Ezüstnitrát rétegeken alszik/ bohócok csilingelnek rajta/ lehetne asztalláb, kámfor, állat/ vagy akármi-lyen fajta." A profanizálás az Istennel való azonosulásban-azonosításban, a már-már szentségtörő gesztusban a legszakrálisabb – hogy azután a megváltó szenvedés viselésében kapjon végső értelmet a vers:

*Lehetnék én magam is,
többször megkért,
helyettesítsem,
elvitt ide is, oda is,
gyakorlóterekre,
megpróbáltam, nem ment,
ott sem és itt sem.
[...]*

Rájöttem,
nem lehet elkergetni,
pedig van nálam ördög és
pálca.
Ha ő nem, hát a fia!
Lökösnek az úton, szidal-
maznak,
hátamon Jézus Krisztus a
málha.

Mint Krisztus a keresztet, úgy cipeli a poéta a krisztusi misztérium ezerszer megtagadott, mégis ledobhatatlan terhét. A ki sem ejtett kereszt és az evilági, póriás málha jelentés- és értékkülönbsége visszarendezi a vers (és egyben a kötet) végén az Isten – ember viszonyt.

Hernádi verselésének párhuzamait, ihletőit nemigen érdemes keresnünk. Szuverén, szertelen (s mint mondtuk, némiképp *verstelen*) világ ez. Pilinszky János nevét azonban nem lehet le nem írni. Az ő életművének meghatározó metaforája, sőt allegóriája, a *fogoly-lét* Hernádinál is jelen van, s nála is konkrét és absztrakt értelemben egyszerre értve (*Menetelés; Fogoly-emlék; Foglyok* stb.). Egyes részleteket határozottan (bár bizonyára véletlenszerűen) igencsak "pilinszkysnek" találunk: "Szurony-keskeny folyosókon mentünk / s a fémek nem értették meg a szót // imáim legmélyén hozzámért az isten / tüskés volt és hideg, mint a drót..." (*Menetelés*);

"Aki szentséget szed vacsorára, és megérte, / annak nincsen Volt, nincsen Van és nincsen Lesz... // Én megértem, ezért az idő ijedtében hányni kezd / s e rettenetes kutyaólból, önmagamból kiereszt" (*Az idő ijedtében hányni kezd*). Persze a hangulat rokonsága, az élmény testvérisége nem feledteti, hogy Pilinszky nem hibázott volna a négy helyett legalább hét sort követelő szakasz arányos, jó ritmusú beszólásában, és szókészlete is csak talajmenti rétegében közös Hernádiéval.

Szókészlet... Hernádi Gyuláé roppant gazdag, és szavai különleges helyi értékekkel rendelkeznek. Majdnem mindegyik meglepetést tartogat. Ez a líra a szószabadság propagátora. Aki szokatlan helyre mer tenni szokatlan szavakat, az elég bátor szokatlanul – s ha még bátrabb, akkor *önmaga-szerűen* gondolkodni. A Hernádi-írások legelvitathatatlabb érdeme ez a fölszabadító funkció, mely egyben stíláriis élmény és tanulság is. A szavakkal egyenértékűek a szókapcsolatok, az elemi szerkezetek. Ez utóbbiak viszont gyakran nem hajlandók épkezláb sorra összeállni, a sorokat még nehezebb szakaszá fegyelmezni, és a szakaszok ritkán rendeződnek kompozícióvá. Az *Isten a konyhában vérzik* különleges vers (vagy inkább szöveg-)

molekulák halmaza. Atomizáltságában gyönyörködtet. Aki viszont ép, egész, teljes versszervezetekkel, szövegtestekkel szeretne szembenézni, kevés hibátlanul marandót lel. A mikro- és makrostruktúrát egyesítő eszményhez talán a *Gauguin úr*, az *És soha meg nem bánom*, valamint a *Lét és Idő* közelít leginkább. E cím két lényeges szavában Hernádi összes lényeges tárgya bennfoglalattik. A Lét: születés, szerelem, önazonosság. Az Idő: múltás, elmúlás. A Lét és az Idő együtt: Isten maga. A sokszoros uralom alól ritkán képes kivonni magát a versek hőse – a *Mosolygó gyfkok* befejező strófájának reményét más helyek nemigen igazolják: "S a csoda mindennap megtörténik / a gyönyör szobájában megszűnik a tér, az idő / süt-kérezünk izzó pámaíkon, mosolygó gyfkok / s minden letépett évünk újból kínd..."

A hiatusos tömörség, a zéró-morfémás többletjelentés végigkíséri a kötetet, melyből pedig paradox módon nem hiányzik az ismételtetés, a lo-csogás. Ha Hernádi "bútorozott meszesgödörnek" láttatja szobáját, nemcsak *hapax legomenon* értékű, egyedi és megismételhetetlen jelzős szerkezetet alkot, de a mai olvasó emlékezetébe villantja az ő generációjával kapcsolatos, egykori "meszesgödör-nemzedék"-vitát is. A két

ciklus közül a második, a csak 1990-es datálású műveket tartalmazó kiváltképp teli van ilyen leleményekkel: duplafedelű szavak röpdősnek a levegőben.

Konrád György utószava segítőkész. Hernádi-portrét rajzol az olvasó számára. Nem is utószó: egyszerűen baráti szó. Öt oldal – egyetlen összetett mondat. Múltidézés, jellemkép, mosoly, kézfogás; a bravúros forma ajándéka. Hernádi verseskönyvének kritikái már eddig sem voltak s vélhetőleg nem is lesznek olyan lojálisak, szívet szívhöz, észt észhez hangolók, mint Konrád. Erős egyéniség erős életélményét sokféle fénytörésben, sőt nemegyszer a fénytelenesség törésében osztja meg a szokatlan hangú gyűjtemény. Jön majd az ironizáló kritika. De minek, ha Hernádi már ezt is "elírta": "Legszentebb elemem a törmelék./ mosolyog aggasztó-kék ánya./ fél-eszemnek ingájára kötve/hintázgatok mindenki szavára" (*Esemény-horizont II.*).

*

(*Beszéljünk zaftosan!*) Keményfejű, makacs ember *Fazakas István* (így, csupa a-val). Főszerkesztőként tető alá hozta a *Kortárs magyar írók kislexikona 1959-1989* című kiadványt, pedig jól tudta, hogy a sebtében elvégzett munkával parazsat gyűjt

arra a kemény fejére. Irodalomtörténészként a régi magyar literatúrába ásta bele magát – most pedig megalapította a szépen csengő nevű Fekete Sas könyvműhelyt. Régi hű cimborám "eme madár első szárnycsapásaként" küldte meg a JASSZOK, ZSARÓK, CAFKAVÁGÓK kötetét, mely a vagányvilágból vett életképeket nyújt, ó és új argósztár kíséretében.

Fazakas nem "bevezetővel" kopogtat az olvasó ajtaján, hanem a *Besurranó* soraiban vázolja célkitűzését. "Sajátos ízelítőt adni a magyar zsargon történetéből" – ez a szándéka. Legrégőbbi forrása is alig múlt száz esztendő, nyilvánvaló tehát, hogy amit ma jassznyelvnek tekintünk, azt a múlt század utolsó harmadában nekilendült világvárosias fejlődés hozta létre. Az argóért egyértelműen Budapest felel.

A kis könyv igazán hasznos információkkal szolgál, szótárrészében és régi lapokból átvett gyűjteményében is. Akik ma az lit a piros, hol a piros-játékon verik el a családi pótlékot, tudják-e, hogy *háromkártya* néven is létezett (létezik?) egy "ártatlan szerencsejáték"? Ami persze ugyanaz, mint a piroskereső, és vásáron, búcsún, falusi kocsmában, vasúti állomásoknál találkozhatunk vele leginkább. A kártyapakli e csaló bűvészeivel egy kalap

alá veszi a hajdani eligazítás a hurkosokat is. Ők "nem kártyával csálnak, hanem egy igen egyszerű eszközzel, fekete selyemzsinórral, melyet az asztalra fektetve, két gyűrű alakot formálnak, s arra fogadnak, hogy a zsinór két vége összehúzatván, melyik gyűrűn támad csomó". Rögtön ezután következnek a gugyisták (=kulacosok), akik altatószerrel kevert bort itatnak áldozatukkal, hogy könnyűszerrel kizsebelhessék (nagy kár, hogy oldalági rokonaikról, a bájjitalos kéjhölgyekről viszonylag keveset olvashatunk).

A Fekete Sas látnivalóan a hirdetésekben igyekszik eltartani magát. A reklám reklámjának számítana, ha közelebbit is mondanék például a Biztibusz vagyondélmény szaküzletről, hangsúlyozottan osztrák záraikról. Persze nem is a 89. oldalon elhelyezett bemutatkozásuk kedvéért lapoztam föl éppen itt a kötetet. Lényegesebb ok, hogy a szomszédos 88. oldalon egymás mellett található egy 1888-ból és egy 1963-ból való szemelvény. Az előbbiben az áll, hogy "Zamzold el a matértartót, ha esetleg bukni találunk, hogy fel ne komálják nálunk" – az utóbbiban pedig: "A dűtő ballal stuccol, jobbal meghúzza a matért, iberadja a falazónak, majd eldzsálnak". E szövegrejtvények a szótárrész segítségé-

vel fejthetők meg, bár a jelzett cselekményekről bizonyos benyomást az is szerez, aki netán egyetlen szót sem ért e hadovából. (Hohó! A két mondat korántsem összeviszva beszélés, *hadoválás*, inkább *hadovabank*, beszélgetés tolvajlasi tervekről, "gyakorlat tolvajnyelven").

Senkit nem akarok rávenni arra, hogy Petőfi-idézetek, közmondások és egyéni szólelemények helyett a cafkavágók (vagyis a nők retikuljét fölhasító bűnözők) nyelvének virágjaival színesítse stílusát. E nyelv egy része állandóan jelen van beszédünkben. Az esztéta, filozófus, akadémiai tag Almási Miklós például rendszeresen beszövi egyetemi tanári szintű eszmeftuttatásába a *cikizni* igét, ő biztos tudja, én ebből a szótárból ol-

vastam ki, hogy a gúnyol, csúfol jelentésű szó, illetve annak baj, kellemetlen helyzet, szégyen, rossz, silány, veszélyes, kockázatos jelentésű névszói alapja a német *Zicklein-ből* származik. Röpke statisztikát rögtönözve: minden harmincadik szót hajlandó lennék használni, nyomtatásban is vállalni. Talán azt a szót, amely a ciki fölött, a *cf-göl*-lel és a *cidri*-vel elválasztva pompázik, és a gyűjtemény szexuális vonulatát gyarapítja, talán azt nem; de például rögtön mellette nagyon tetszik a közismert *cicifiks* (természetesen: melltartó). Vizuális szépséget áraszt a *ksz*-nek írt *v*.

Állandó mozgásban, fejlődésben van ez az "al nyelv". A német eredetű *rabsic*, orvadász jelentésben elég régi

szavunk lehet, mert már a nagyapámtól is hallottam, bár ő nem volt orvadász. A rögvest utána álló *racsizik* kifejezést még soha nem hallottam, pedig a ragasztóval való kábítószerezést, szípuzást korunk ifjúi népbetegségeként tartjuk számon.

A *Jasszok*... jassz-szói közül nem egy kivívta már magának a polgárjogot, hiszen mondjuk a *ramazúri* a legkényesebb ízlésűeknek sem lehet ellenére, s többek között a *rahedli*, *meglovasít*, *kaccenjammer* (két cével!), *randalfroz*, *zsuga* és társaik sem nélkülözhetők a változatos beszédből. Ezért merem lekopogtatni az írógépen a Beszéljünk zaftosan! alcímet.

Most azért még hozzáteszem: mértékkel.